

⁴⁰ KANYARÓ, 23. jegyzetben i. m., 172: "[...] s egy negyedik példány, ha tudósítóm nem téved, Szilágyi Sándort, történetíróink Nesztorát, vallja birtokosául."

Dr. GAAL GYÖRGY

UNITÁRIUS ÉPÜLETEK ÉS ÉPÍTKEZÉSEK AZ EGYKORI MAGYAR UTCÁBAN (3. rész)

IV.

A Kossuth Lajos utca páros, jobb oldalára térve a Bolyai utcán aluli szegletházon a 12. számot találjuk. Csak 1941-ben kapta e házszámot. Azelőtt, mivel bejárati kapuja és hosszabb homlokzata a Bolyai utca felé esik, csak ott volt száma: 12.sz. (azelőtt Tivoli - Bolyai utca 6.sz.).

Ez az unitáriusok második Magyar utcai telke volt: 1746. március 8-án Ajtai Szabó Zsigmondnétól vették a br. Wesselényi Ferenc és a síkátor közti házat és sütőt. A kollégiummal szemben lévén, megfelelt tanári lakásnak. Egy főtanácsi határozatból kitűnik, hogy 1798 februárjában e ház épülőfélben volt. Az egyházi irattár rendezésekor bizonyára majd előkerül delineatiója, s kiderül tervezője, kivitelezője neve is.¹⁶ Minden valószínűség szerint az eredetileg földszintes házat ekkor építették emeletessé. A homlokzatát 1858-ban is módosították, mai eklektikus formáját valamikor a századfordulón kaphatta. Eredetileg tehát későbarokk-klasszicista épület lehetett, az 1869-es telekkönyv szerint 5 lakószobával. Általában két tanári szállásnak tekintették: a földszinti kisebb, az emeleti nagyobb volt. A Magyar utca felé 3 ablakos, a Bolyai utca irányában 6 ablakos (ezekből egy vakablak). Ablakkeretei stilizált emberfejjel, virág- és levélmotívumokkal díszítettek. Az 1938-as telekkönyv a földszinten 2 üzlethelyiséget, 1 szobát, 1 konyhát és mellékhelyiséget, az emeleten 3 szobát, 1 konyhát és mellékhelyiséget vesz nyilvántartásba. Ezek szerint a századfordulót követően már csak az emeleten volt egy tanári lakás. A közel két évszázadon át itt lakó unitárius tanárok, egyházi tisztségviselők névsorát összeállítani igen nehéz feladat, itt csak néhány névre utalhatunk. 1811 októberében itt hal meg és innen temetik Tsókafalvi Nagy Zsigmondot, a kollégium földrajz- és némettanárát, egyházi főjegyzőt. Itt lakott Aranyosrákosi Székely Mózes püspökhelyettes, 1847-1852 között kollégiumigazgató, mielőtt a templomon aluli papi-tanári lakásba költözött volna 1859-ben. 1859-ig itt lakott még Kovácsi Antal, a kollégium latintanára, 1857-1863 közti igazgatója. Lakását Nagy Lajos vette át, de rövidesen az átellenben levő Pákei-féle házba költözött, s 1866-ban a lakást Simén Domokos, a filozófiai és teológiai tárgyak tanára, vallástörténész, a Keresztény Magvető szerkesztője kapta meg. 1863-1864-ben az alsó tanári szállás Buzogány Áron történelemtanáré volt, a kiegyezés után pályája a minisztériumba vitt, ő kezdeményezte a budapesti egyházközség megalapítását. A földszinti lakásban Kovács János is lakott, de kicsinek találta, s az újonnan épült tulsó sarokházba költözött át. 1893-ban Péterfi Lajos latin-magyar tanár kapott itt szállást rövid kolozsvári szolgálata ide-

jén. Az 1900-as évek elején Gálffy Lőrinc e ház lakója: a kollégiumban görögöt és latint, majd a teológián újszövetséget és exegetikát ad elő. Az 1910-es években Vári Albert vallásanár, a gyakorlati teológia előadója, a Keresztény Magvető szerkesztője e lakásban lel otthonra. Rövidebb ideig Hidegh Mihály matematikatanár is itt kapott hajlékot, de utóbb a Sora-ház felépítése előtti épületek egyikében megfelelőbb lakásba költözött. E házhoz fűződik Gyallay-Pap Sándor, a tragikus sorsú fiatalon elhunyt költő életének is egy szakasza. Vallásfelekezete és a székelység pesszimista hangú szószólója volt. (587. sz. műemlék)

A ház végén a Tivoli utca felé sütőde volt, ezt együtt vették a házzal 1746-ban, s 1798-ban át is építették. Többnyire Magyar utcai vagy régi sütőházként emlegették. Az újabb sütőház a Szappany utcai volt, melyet 1755-ben özv. Biró Györgyné Stenczel Klára hagyott a kollégiumra, ez volt a Szappany utcai vagy újabb sütőház. (Gál Kelemen iskolatörténetében még régebbi sütőházakat is emleget.¹⁷) Ezeket bérbe adták, s így fontos bevételi forrásnak számítottak, s valamennyi kenyeret a diákságnak is juttattak. A Magyar utcai sütőházat az 1820-as években a tanári lakás bővítéséért lebontották.

A Kossuth Lajos utca 14. számú (azelőtt Belső Magyar utca 9., Kossuth Lajos utca 7. sz.) ház már külsejéből ítélve is az utca legpatinásabb épületének tűnik. A Mátyás-szülőház és a plébánia-ház mellett ez a harmadik csúcsíves gótikus portálét őrző lakóház. Kapu feletti monogramos címerpajzsa sok találgatásra adott alkalmat: annál is inkább, mert a főtéri templom boltozatának egyik zárókövén is feltűnik. Dongaboltozatos kapualja, s földszinti falainak jó része a XV. századból származik, a helyiségek boltozása már későbbi időre utal. Egész négyablakos frontja XVIII. századi építkezés. Emeleti tágas termei meg azt igazolják, hogy főúri család igényeihez szabták az épületet. Már az 1700-as évek közepén a Wesselényi család tulajdona volt. 1744-ben Wesselényi Ferenc Közép-Szolnok megye főispánja a tulajdonosa, az 1820-1830-as években pedig 1851-ben elhunyt unokája, a szintén főispán Wesselényi Farkas birtokolja. Az utóbbi nagy zenebarát és Beethoven-rajongó volt, s rendszeresen muzikusokat hívott házához koncertezni. A ház földszintjén bérlők lakhattak: 1845-ben Csiszér Mihály, a magyar szabó céh tagja és Hadadi András, a szíjgyártó céh tagja címét itt közli a Kolozsvári Naptár. 1853-ban a Wesselényiek kibédi Biasini Domokosnak és nejének, Kováts Karolinának adják el a házat. A vásárló a Központi Szálló épületében üzletet tartó fűszeres és lisztkereskedő Biasini Sándor testvérbátyja volt, mindkettőjük édesapja pedig a város történetében oly jelentős szerepet játszó Biasini Kajetán (Gaetano Biasini 1789-1847), aki a már említett Tivoli-épület függelékében Kendeffy Ádám és Wesselényi Miklós támogatásával létrehozott vívóiskola oktatómestereként került Kolozsvárra, s itt a polgári átalakulás egyik vállalkozó szellemű vezetője lett a reformkorban. Felesége, Kibédi Anna 1869-ben halt meg 74 éves korában, unitárius volt. Fiaik, Domokos és Sándor a város vezető kereskedői lettek. Apjuk még törve beszélt magyarul, de ők már elmagyarosodtak. Biasini Domokosné Szakáll Anna 1883 júliusában halt meg, s ezután adták el az örökösök a házat, mely az 1869-es telekkönyv szerint 15 lakószobás emeletes kőépület volt. 1865-ben Zsigmond Elek szeszgyárosnak volt lerakata itt.

Az Unitárius Vallásközösség örömmel vásárolta meg a régi tanári szegletházzal szomszédos tágas, díszes palotaszerű épületet, mivel amúgy is Ferencz József püspök már évek óta igényelte lakása kibővítését, e ház emelete pedig tökéletesen megfelelt az elvárásoknak. Ez volt a Belső Magyar utcában a harmadik püspöki ház (az e soron levő 7. sz. alatti régi püspöki ház és az átellenben levő Pákei-féle ház után), s mindmáig itt laknak az unitáriusok egyházi vezetői. Ferencz József élete közel egy századot fog át. Már 1859-től kollégiumi számtantanár és másodpap, majd kolozsvári első pap, kollégiumi vallástanár, 1876-tól püspök. Közben a teológián 1906-ig, fél évszázadon át a legkülönbözőbb tárgyakat adja elő. A Keresztény Magvető egyik alapítója. Nevéhez fűződik egyháza tanainak korszerű rendszerezése: a századfordulón adta ki Unitárius Kátéját, Hittanát és a híres Unitárius Kistükrot. Ő vezette át egyházát az I. világháborút követő történelmi változásokon, 1928-ban 52 évi püspöki szolgálat után halt meg. Utóda Boros György volt, aki bár csak tíz évig töltötte be a püspöki széket, több mint fél századon át egyháza vezető szellemiségei közé tartozott. 1879-től a teológia első, önálló tanára, majd a különválás után dékánja is volt, főleg az újtestamentumi tárgyakat adta elő. Nevéhez fűződik a Dávid Ferenc Egylet megalapítása 1885-ben, s vezetése, lapjának, az 1888-ban indult Unitárius Közlönynek a szerkesztése évtizedeken át. Sokat tett az angol és amerikai unitáriusokkal való kapcsolat megszilárdításáért, fordított is angolból, s megírta Brassai Sámuel életrajzát. Az Erdélyi Irodalmi Társaság vezetőségi tagja volt. Borost a filozófus-pedagógus Varga Béla követte a püspöki székben (1938-1941), lemondása után Józán Miklóst választották meg, aki több mint négy évtizeden át volt budapesti lelkész, két évtizedig püspöki vikárius is. Verseket írt, egyházi zenét szerzett. 1946-ban Kiss Elek lett az utódja, megelőzően 1921-től teológiai tanár és dékán, több filozófiai-pedagógiai mű szerzője volt. 1971-ben bekövetkezett halálát követően Kovács Lajos teológiai tanárt választották püspökké.

A földszinti üzlethelyiségek egyikét az első világháború előtti időben Kardos Vilmos bérelte aranyozó üzeme számára, a másikban "Laskai Ferenc és Fia saját gyártmányú ágynemű" üzlete működött. 1905-1914 közöttől van adatunk az itteni "Belleváry Testvérek cím- és díszmű festészeti teremé"-ről. Az 1910-es években Lucs András 1880-ban alapított férfiszabó üzlete, Farkas Ernő bőrkereskedése, Vágner János fodrászüzlete, Gartner József hentesboltja hirdeti e házszám alatt magát. Feltételezhetően közülük egyesek az előző tanári ház földszinti két üzlethelyiségét bérelték, de annak nem lévén külön Kossuth Lajos utcai házszáma, a következő házszámot (7.sz.) adták meg. Az 1920-as évekből Major Tódor elektrotechnikai üzlete és műhelye, valamint a Fischer-nyomda, az 1930-as évekből az Orbis utazási iroda címe e ház. 1938-ban a telekkönyvbe cseréppel fedett emeletes téglaházként iktatták, földszintjén 3 üzlethelyiséggel, 3 raktárral, 2 szobával és 2 konyhával, emeletén pedig 8 szobával, 2 konyhával és mellékhelyiségekkel. Jelenleg a földszinten két üzlet található. (588. sz. műemlék)

A Kossuth Lajos utca 16-18. szám alatti két kispolgári ház a múlt század közepéről ittfeljuttat emlékek. A kolozsvári házak jellegzetes típusa: két egymás melletti boltozott kőkeretes kapualj, jobbra és balra mindegyik háznak két-két

ablaka van, s egymást követik a szobák, más helyiségek. A közös udvart a felezővonalon egykor deszkakerítés választotta el. Mindkét épület későbarokk jellegű, a XVIII-XIX. század fordulóján kaphatták mai alakjukat, közben még renovációk alkalmával belekontárokdtak stílusukba.

A 16. számú ház (azelőtt Belső Magyar utca 11/a-b, Kossuth Lajos utca 9. sz.) 1869-ben egy 6 helyiséges és egy 1 lakrészes kőházból állott, tulajdonosa Farkas Gergely és felesége, Pajer Karolina volt. Régebbi adatunk, hogy 1845-ben Miller Dániel, a magyar szabó céh tagja lakott itt, s bizonyára a ház is az övé volt. 1883-ban azért áll el a kolozsvári egyházközség az unitárius templom megettí roskadozó szegletház újjáépítésétől, hogy ezt a kedvező helyen levő épületet megvehesse özvegy Farkasnétól papi lakásnak. Akkoriban az egymás végében levő négy szobát és konyhát jó móddal megépítettnek találják, a hátsó rész zsindeles két kis helyisége gyengébb minőségű. Első lakója Mózes András volt, akit 1881-ben hívtak meg a kolozsvári eklézsia papjául, a lelkészi szolgálat mellett a teológia rendes egyháztörténet és jogtanára volt, jó szónok, példamutatóan szerény és szorgalmas ember. Az ő kérésére csináltatnak 1888-ban dupla ablakokat, s megújítják a kutat. 1889-ben Pákei Lajos tervei szerint Fekete Mihály építésszel 1 szobát, kamrát, szükségszékeltoldanak az épülethez, 1901-ben pedig bevezetik a csatornázást és az ivóvizet. Mózes halála után 1903-ban Csifó Salamont hívják meg lelkésznek, s egyben a teológiára is, ő utóbb az önállósuló teológiai állást választja, s 1909 őszén lemond a papságról. Csifó utóbb teológiai dékán lesz, több kötet és tanulmány szerzője. Az ő idejében (1907) vezetik be a villanyt a házba. Csifó utóda Ürmösi Károly, akit 1912-ben esperesnek is megválasztanak. Haláláig itt lakik, követője Sebe Ferenc. Ürmösi kérésére rendeznek be 1910-ben fürdőszobát a házba.

1911-ben megint felmerül a templom megettí szeglettelekre való építkezés. Ezúttal a Sora-ház helyén állt papi lakot és ezt a 9. sz. alatti házat adnák el, hogy árukból egy kétemeletes épületet húzzanak fel, melyben mindkét pap, a kántortanító és a harangozó is otthonhoz jusson. Az 1912 februári közgyűlés azért veti el a tervet, mert a hívek úgy találják helyesnek, ha a pap a Kossuth Lajos utcában lakik. Erre újabb tervezetés következik: a Sora helyén álló papi házat eladják a vallásközösségnek, e telekre pedig - megvásárolván a szomszédos 11. számú házat is - egy kétemeletes tömböt építtetnének papi lakásnak földszintjén bolthelyiségekkel. Ezt a közgyűlés jóváhagyja, de a szomszédos ház megvétele nagyon elhúzódik, s közbeszól a világháború is.

A Kossuth Lajos utca 18. szám (azelőtt Belső Magyar utca 13, Kossuth Lajos utca 11. sz.) legrégebbi tulajdonosa a már 1845-ben jelzett Balázs József szűcs lehetett. 1867-ben is Balázs József szűcsmester és raktára található itt. A telekkönyv felvételekor még ő a tulajdonos. 1874 májusában hal meg itt hat évi özvegység után kászonfeltízi Balázs Józsefné kicsávási Csávási Borbála. A házat Vincze József vásárolja meg, s 1913-1914-ben az ő örökösétől akarja az unitárius egyházközség a házat megvenni. 1914 júliusában végre megkötik az alkut, de 3/144-ed részét csak 1918-ban tudják megvásárolni. A ház lakója 1910-ben Horváth János órásmester. 1927-1928-ban ebben az épületben alakítanak ki első ízben külön lelkészi irodát Szentiványi Sándor javaslatára.

A mostmár egy kézben levő két telekre 1928-tól újra építkezni akar az eklézsia. 1928-ban kezdi el a tervek készítését Demény Andor. 1931 márciusában Király József és Demény Andor tervét tárgyalják egy kétemeletes épületről. 1931 júniusában egy újabb terv kerül megvitatásra, eszerint a háromemeletes ház földszintjén üzlethelyiség, két lakás és hátul egy nagy terem lenne, az I. emeleten 4 lakás, a II. emeleten 2 lakás (a két lelkésznek), a III. emeleten pedig 3 lakás. 1931 júliusában már a részletes terven dolgozik Demény Andor, megvan az építkezési vállalkozó is Negruțiu F. Ioan személyében - s ekkor az Egyházi Képviselő Tanács a kellő anyagi fedezet hiányára hivatkozva (valójában néhány tisztségviselő személyes érdekében) nem járul hozzá az építkezéshez. 1938-1939-ben a 9. számú telek végében Deák Ferenc és Demény Andor a szedett-vedett gazdasági épületekből ingyen alakít ki a Dávid Ferenc Ifjúsági Egyletnek helyiséget (ez ma a lelkészi hivatal és gyűlésterem). A 11. számú ház helyiségeit az 1930-1940-es években a Gondoskodó Társaság (Gondoskodó Bank) bérlti, utóbb ez is papi lakás lesz.

Az 1938-as telekkönyv szerint a 9. szám 5 szoba, 1 konyha és mellék-helyiséges cseréppel fedett téglaház, a 11. szám 7 szoba, konyha és mellék-helyiséges pléhvel fedett ugyancsak téglaház.

Az 1940-es évek végén a két épület egységesítése még hangsúlyozottabbá válik azáltal, hogy a 16. szám alatti ház kapualját is beépítik üzletnek. Szerencsére a kapu faragott kerete, címeres záróköve a helyén maradt. Újabb változás az 1980-as évek közepén az, hogy a 16. számú házból két lakrészt az egyház magánszemélyeknek (Kallós Zoltán népköltészeti gyűjtőnek és Panek Katalin színművésznőnek) adott el. (589. sz. műemlék)

E házakkal lezárul az utca unitárius szakasza, jöllehet a XIX. század végéig a következő házak jó részének is unitárius tulajdonosai, bérlői voltak, akik házuk eladásakor azt legtöbbször megvételre felkínálták az egyháznak is.

V.

A továbbiakban a Kossuth Lajos utca és folytatása, a Magyar utca néhány egykori családi házát mutatjuk be. Ezek - egy kivétellel - nem kerültek egyházi tulajdonba, de olyan személyek, családok birtokolták őket, laktak bennük, akik jelentős szerepet játszottak az unitárius egyház és tanügy történetében.

A Berde Mózes utca keletkezéséről már szóltunk, a belváros egyik legújabb utcája. A Széchenyi tér gyorsabb megközelítését tette lehetővé. Bal oldalán a Brassai utcán túli saroktelket (Hosszú Szappan utca 13-15., Brassai utca 1.sz.) Horváth Gergelytől és özv. Tóth Károlyné Gyulai Etelkától 1899-ben vásárolta az Unitárius Egyházközség a kollégiumépítéskor lebontásra kerülő elemi leányiskola számára. Mikor 1936-ban eladják az Elővölgy dülőben levő kaszálót és a felparcellázott Irisz-telepi és Nádas terei ingatlanokat, az egyházközség a legjobb befektetésnek azt tartja, ha ennek a kettős teleknek pont a Brassai és Berde utcák felé eső sarkára egy kétemeletes házat építenek. A tervet Deák Ferencsel dolgoztatják ki, s 1937 augusztusától 1938 augusztusáig Demény Andor vezetésével "házilag" építetik fel az új bérházat. Az elemi is-

kola igazgatói lakában élt 1919-ben bekövetkezett haláláig Tarcsafalvi Albert költő, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja.

Az unitárius elemi iskolával szemben a ma is álló villaszerű épület, kertjében filegóriával s hatalmas gesztenyefákkal az első városi óvoda, akkori nevén a Fröbel Gyermekkert volt az első világháború végéig. 1873-ban nyílt meg az akkori Belső Magyar utca 38. (a mai 17. sz. ház helyén) szám alatti egyemeletes házban, s 1883-ban költözött ebbe a számára épített ingatlanba.

Visszatérve a Kossuth Lajos utca *11-es számú* három utcára néző sarokházhoz, vagy amint az idősebb kolozsváriak még ma is említik, a Haller-házhoz, ennek helyén a telekkönyv 1869-es felállításkor két telket vettek nyilvántartásba:

A Belső Magyar utca 30. számú négy lakóhelyiséges kőház tulajdonosa Veress (Roth) Lajos ügyvéd és neje, Csatt Anna. 1887-ben eladják a házat Orbai Lajos ügyvédnek, s ettől árverésen vásárolja meg 1895. szeptember 17-én Haller Rezső, az ügyvédi kamara akkori elnöke.

A Belső Magyar utca 32. számú öt lakóhelyiséges kőház az 1865-ben elhunyt Kettner Gottliebne Gunther Elisabeth örököseié volt, tőlük 1873-ban Bogdán István és neje, majd ezektől ugyanazon évben Haller Rezső veszi meg.

Haller kora legnevesebb kolozsvári ügyvédje, az EMKE jogtanácsosa volt. Felesége az utca túlsó oldalán lakó Groisz Gusztáv egykori városi főbíró Kornélia nevű lánya, testvére pedig Haller Károly jogászprofesszor, aki az 1880-as években polgármesterként játszott nagy szerepet a város fejlesztésében, parkosításában. Haller Rezső e kettős telke az Unitárius Kollégium építkezései és az utcanyitás nyomán különösen alkalmassá vált egy modern bérház felépítésére. 1900. május 26-án ad hírt róla a Magyar Polgár, hogy "A városi mérnöki hivatal általános szépészeti szempontból megkereste Haller Rezső kir. tanácsost, hogy eredetileg egyemeletesre tervezett házát a szimmetria kedvéért építtesse kétemeletesre, amit ő meg is ígért a mérnöki hivatalnak. Így aztán az új Berde utca egyike lesz Kolozsvár legszebb utcáinak". Mindkét telekből kis részt utcaszélesítésre faragtak le. Feltehetően már 1901-re elkészült a valóban kétemeletes, ízlésesen díszített eklektikus bérpalota, a város egyik legszebb lakóháza. Kilencablakos, két első emeleti erkéllyel díszített Kossuth Lajos utcai frontja a legdíszesebb, Berde Mózes utcai szárnya a kollégium épületével párhuzamos, a Brassai utca felé pedig a Kossuth Lajos utcaihoz hasonló, rövidebb homlokzata van. Az 1907-es, Haller Rezső halála után felvett telekkönyv szerint a közös helyiségeken kívül földszintjén 6, első emeletén 5, második emeletén 6 luxuslakás találtatott. Az új ház a Berde Mózes utca 2. illetve a Kossuth Lajos utca 11. számot kapta. A ház tervezője és az építkezés kivitelezője Endstrasser Benedek volt.

1907-ben a házat Haller három fia és leánya örökli. Közülük Haller Gusztáv apja hivatását folytatta, az EMKE és a Katolikus Státus is jogtanácsosául választotta. 1913-ban pedig nagyapja és nagybátya kései utódként a polgármesteri székbe került, s a háború nehéz éveiben a hatalomváltozásig ő vezette a várost. A Bánffy-palotabeli kaszinóban érte a váratlan halál 1923-ban. A házat 1925-ben az akkor már halott dr. Engel Gáborné Haller Kornélia örökösei váltják meg a többi résztulajdonostól. Engel Gábor neves nőgyógyász, a

Karolina kórház utolsó igazgatója 1919-es kényszernyugdíjaztatásától haláláig lakik itt, s rendelőt is tart. Közben 1931-ben Engel egyik lánya és férje, Gyergyay Árpád neves fül-orr-gégész orvosprofesszor, az Unitárius Kollégium felügyelő gondnoka veszi át az egész ingatlant. Tőlük államosítják "az Egészségügyi Minisztérium használatára" 1949-ben.

A házban bérlőként számos egyetemi tanár, közéleti személyiség, orvos bérelt lakást, itt csak Éjszaky Ödön amatőr festőnek, a fényképészet egyik kolozsvári úttörőjének, Hidegh Mihály nyugalmazott unitárius kollégiumi tanárnak és Csögör Lajos fogorvosnak, későbbi egyetemi tanárnak a nevét emeljük ki. A földszint helyiségeit az államosítás óta a tüdőbeteg-gondozó röntgen szűrőállomása használja.

Az innen számított második ház volt a Kossuth Lajos utca 15. szám (azelőtt Belső Magyar utca 36/a-b, Kossuth Lajos utca 16.sz.). 1985-ben bontották le. Frontján két ablakot aránylag keskeny kapu követett. Homlokzatát valamikor a századforduló táján "korszerűsítették": az ablakok fölé gipsz szemöldökíveket illesztettek, s valószínűleg ekkor keskenyítették el, tették szegletessé a kaput. A telekkönyv felállításakor, 1869-ben egy négy lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges kőházat vettek nyilvántartásba. Tulajdonosa Ferentzi Mózes nyugalmazott főkormányiszéki alszámvevő, unitárius egyházi tanácsos és felesége, Füzi Krisztina volt. (Krisztina testvére, Füzi Borbára Kriza Jánoshoz ment férjhez.) Ferentzi 1884-ben, 85 éves korában bekövetkezett halála után felesége és leánya, Wéber Sándorné Ferentzi Eszter örökli a házat, majd ez, mint egyedüli túlélő, 1895-ben Bíró József kataszteri becslőnek adja el, akinek 1902-ben bekövetkezett halálakor bajtársai külön gyászjelentésben mint 1848/49-es főhadnagyot, Honvéd egyleti alelnököt búcsúztatják. Özvegye, Keresztes Gizella a kolozsvári Református Kollégiumra hagyja az ingatlant, s ettől Katona Gergely és neje veszi meg. Az 1938-as telekkönyv szerint 6 helyiséges, 2 konyhás ház állott itt. Katona Gergelyné megözvegyülvén másodszor és harmadszor is férjhez ment. Az ingatlant csak az 1980-as évek elején államosították a leszármazottaktól. E házban lakott 1869-1870-ben Benczédi Gergellyel együtt Uzoni Fosztó Gábor, aki szokatlanul fiatalon, 23 éves korában választotta meg kolozsvári unitárius lelkésznek, s az ezzel kapcsolatos kollégiumi tanári állásba. Hogy a szépreményű fiatal mi készítette arra, hogy alig egy évi szolgálat után 1870 novemberében Bölöni Farkas Sándor sírjánál pisztollyal vessen véget életének, mindmáig rejtély maradt.

A Kossuth Lajos utca 29. számú (azelőtt Belső Magyar utca 50, Kossuth Lajos utca 30. sz.) telken újabb és régebbi épületek együttese állt az 1984-es lebontásig. A keskeny kis földszintes ház frontja beljebb esett a két szomszédos házénál, de azok vonalán kerítést húztak, s mögötte kedves kis virággruppot alakítottak ki. Az 1869-es telekkönyv egy 3 lakóhelyiséges kőházat vesz itt nyilvántartásba, tulajdonosa pedig Kriza János unitárius püspök és neje, Füzi Borbára. Kriza valószínűleg soha sem lakott itt, róla már szóltunk a korábbi épületek kapcsán. Felesége, lehetséges, hogy ide költözött a férje halála után egy időre, de végül a 10-es számú tanári házban halt meg. 1875-ben, a püspök halála után örökösként Kriza Gyulát és Kovács Jánosné Kriza Lenkát iktatják, akik már a következő évben lemondanak részükről édesanyjuk javára. Ez

1880-ban a Heinrich családnak adja el. Tőlük 1883-ban Dénes Ferenc és neje veszi meg. 1913-tól szatócs, lakatos, fényképész a tulajdonos; 1954-ben veszi meg Gajzágó Lajos műköszörűs, akitől a 80-as évek elején államosítják. Mivel a ház előtti utcaszakaszon a múlt század utolsó harmadától kezdve állandó bérkocsi várakozóhely volt, ez az épület rendeltetését is meghatározta: utcai helyiségében többnyire kocsmá, udvarán pedig kovácsműhely működött.

A szemben lévő oldalon egy szintén lebontott ház emlékét idézzük fel. A mai Victoria szálloda helyén állt három házból a Főtér fele eső volt a Kossuth Lajos utca 52. szám (azelőtt Belső Magyar utca 49/a-b, Kossuth Lajos utca 45. szám). Stílusából ítélve a múlt század 70-es, 80-as éveiben alakították ki eklektikus, négyablakos homlokzatát. Az ablakok felett virágmintás betét volt, s ezt az ablakok felső harmadáig lenyúló vakolatív keretezte. Kelet felé esett az udvarra nyíló kapu. A telken 1869-ben egy 3 lakóhelyiséges és egy 1 lakóhelyiséges épület volt, az 1938-as telekkönyv egy 6 szoba 1 konyhás házat vesz nyilvántartásba. Az első ismert tulajdonos Molnos Dávid özvegye Székely Borbára, aki 1869. május 10-én itt hal meg 81 éves korában. Molnos Dávid 1812-1832 között az Unitárius Kollégium nagy hírű, szigorú igazgatója volt, történelmet és bölcséletet tanított, a kollégium épületében lakott. Nem tudjuk, hogy e ház már akkoriban is a tulajdona volt-e, de nem valószínű, hogy 1832 után egyházi főjegyzőként ide költözött. Az sem kizárt, hogy felesége vásárolta vagy örökölte e házat 33 évi özvegysege során. Csak tíz évvel Molnosné halála után iktatják a telekkönyvbe az új tulajdonost: Magyar Mihály városi és unitárius egyházi tanácsost. Ő volt a főtéri templom körüli épületek lebontásának egyik fő szorgalmazója. A nyugatra eső szomszédos házas telek is az övé volt. 1879. július 14-én halt meg, s októberben már fiát és lányát jegyzik be tulajdonosként, ők megosztóznak: a Főtér felőli ház Hori Béláné Magyar Ilonáé lesz, s a Hory család 1883-1884-ben átépítteti Maetz Frigyes tervei szerint. Így az a ház máig is Hory-házként él a köztudatban. Ezt a Molnos-féle házat ifj. Magyar Mihály és kiskorú fia kapja. Magyar 1882-ben nyomdát alapít, mely az "Ellenzék nyomdája" néven válik közismertté, egy ideig ő maga is szerkeszti a leg-hosszabb életű kolozsvári napilapot, az Ellenzéket.

Magyar 1895-ben a Magos családnak adja el e házat, tőlük 1918-ban Kathonay Károly mészárosmester kezére kerül. 1926-tól Miclea Gheorghe, az Albina Bank ügyésze a tulajdonos, majd Hirsch Vilmos építőanyagkereskedő, akitől 1977-ben államosítják. 1984 nyarán bontják le az épületet.

A téren aluli, egykori Külső Magyar utcai szakaszon mindössze két háznak van unitárius vonatkozása. Az Eminescu Líceumon inneni szerény kis földszintes ház ma a 92. számot viseli (korábban Külső Magyar utca 28/a-b, Magyar utca 30, Vörös Hadsereg útja 36. sz.). 1869-ben két épületet jegyeztek fel e telken: egy 5 helyiséges és egy 2 helyiséges lakóházat. Ferentzi Mózes unitárius egyházi tanácsos gyermekei (Mária, Rozália, Elek kiskorúak) nevére iktatták őket. Ferentzinek volt még háza a Belső Magyar utcai szakaszon (15. szám, már szóltunk róla). Ezen ingatlan már 1872-ben eladásra kerül: Rozner Márton és neje veszi meg. Az 1879-ben iktatott újabb tulajdonospár: Benedek Áron és neje, Popini Emilia. Benedek a kolozsvári Unitárius Kollégium neveltje, lelkeszi vizsgát is tett. A kolozsvári egyetem természettudományi karát vé-

gezte. A tordai algimnáziumnál, majd 1871-től a kolozsvári Tanítóképző Intézetben volt tanár. Pedagógiai cikkeket is írt. Elmebaj okozta korai halálát. E házból temették 1890 novemberében. Felesége 1901-ben építkezett e telken. 1908-ban a Lakatos, 1919-ben a Weisz család kezére jut az ingatlan. Az utóbbi tulajdonost bizonyára deportálták, mert a következő birtokos a Zsidó Hitközségek Szövetsége, mely 1951-ben a Benkő-Hroch családnak adja el. Az 1950-es években ennek a háznak az utcasorból kilógó frontját hátrább hozták. Most két kis ablaka néz az utcára. A telek közepe táján keresztbe építve is egy ház található.

A szentpéteri templomon túl állt a 154-es számú ház (korábban Külső Magyar utca 96, Magyar utca 92, Vörös Hadsereg útja 100-102. sz.). A négyablakos masszív épület már messziről elárulta, hogy nem egy hóstáti családnak készült, tulajdonosa nagyobb igényeket támasztott otthona iránt. A telken az 1869-es feljegyzés szerint egy 3 helyiséges kőház állott, a 231 négyszögöles udvarhoz 518 négyszögölnyi kert járult. A tulajdonos Bányai József csizmadia és neje, Beke Rozália. 1889-ben már az özvegyé az egész, akitől 1902-ben Kertész János és Horváthné Beke Anna örökl, majd 1903-ban Horváth Kálmán álmásfőnök és neje kezében összpontosul az ingatlan, akik 1904 szeptemberében eladják azt Péterfi Dénes unitárius lelkésznek és nejének, Péchy Katának. Minden bizonnyal ők építik az 1987 tavaszán lebontott, az 1938-as telekkönyv szerint 3 szobából, 2 konyhából álló magas földszintes épületet. Péterfi akkoriban még a Kossuth Lajos utca 8. sz. alatti unitárius papi házban lakott (a mai Sora-épület helyén), ezt a házat arra építette, hogy nyugalomba vonulva itt húzódhasson meg. S mint utaltunk rá, 1911-ben teljes testi és szellemi erőben, mindössze 60 évesen nyugalomba vonult, s a közélettől teljesen visszahúzódva élt itt 1925 májusában bekövetkezett haláláig. E háztól temették, Vári Albert beszédével, a Házsongárdi temető felső részén a Brassaié közelében levő sírjánál. Gál Kelemen és Borbély István méltatta életútját.¹⁸ Özvegye még 15 évig lakott itt, 1940 decemberében követte férjét. Házastelküket az Unitárius Egyházközségre hagyják, hogy az "Péterfiné Péchy Katalin Leányotthon"-t létesítsen benne. Felállítása a működtetéséhez szükséges anyagi alap hiányában egyre késik, bérlők laknak benne, míg 1949-ben a Tanügyminisztérium részére államosítják. 1961-ben a Tartományi Mozivállalat tulajdonába megy át, de végig lakóház marad. A lebontás előtti 2-3 évben az építkezési vállalat irodának használja, így túléli valamennyi e soron álló szomszédját. A házhoz a kaputól balra kőből épült raktár tartozott, valószínűleg azt is külön számozták 1941-ben. A telek végét 1962-ben leválasztották, majd 1977-ben az egész kertet a Nyomdaipari Vállalat területéhez írták át.

Jegyzetek

¹ A festmény a Sora-épületben lakó Szathmári János nyugalmazott egyházi tanácsos tulajdona. Szathmári János számos adatot szolgáltatott a Sora-épület felhúzásával kapcsolatban.

² Az unitárius épületekre vonatkozóan áttanulmányoztuk a képviselőtanácsai (EKT), főtanácsai jegyzőkönyveket, leltárkönyveket, Benczédi Gergely feljegyzéseit valamint az egyházközségi iratokat.

³ szeőkefalvi Szent-Miklósi László: *A pákói Pákey (másként Tamás) család.* Magyar Családtörténeti Szemle, 1943.

⁴ Gál Kelemen: *A kolozsvári Unitárius Kollégium története.* (Kolozsvár) 1935. I. 256.

⁵ *Strasser--Öhlbaum Co.* Gazda Újság, 1938. aug. 13. valamint az EKT jegyzőkönyvében az 1967/1938 sz. (*Jelentés a kolozsvári új építkezésekről*)

⁶ Gál Kelemen: i.m. I. 252.

⁷ *A kolozsvári Unitárius Kollégium írásban és képekben.* Az új kollégium megnyitásának emlékére szerkesztette és kiadja dr. Boros György. Kolozsvár, 1901. 7-10.

⁸ A templom építéstörténetének adatait 1958-ban Kecskés Lajos, 1977-ben Szabó Dezső dolgozta fel gépírással értekezésben. E sorok írója a templomra vonatkozó építési dokumentumokat a Keresztény Magvető 1986-os évfolyamában tette közzé, összefoglaló dolgozata: *A kétszáz éves kolozsvári unitárius templom.* Protestáns Szemle, 1993. 4. sz. 278-284.

⁹ Balogh Jolán: *Kolozsvár műemlékei.* Budapest, 1935. 37.

¹⁰ Ezt a feliratot az 1968-as renoválásakor - érthetetlen módon - bevakolták.

¹¹ Rezi Elek: *A kerekdő.* Keresztény Magvető, 1979. 2-3. sz. 167-170.

¹² Kelemen Lajos: *Lebontott régi házak.* Erdély, 1899. 85-86.; Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről.* Erdélyi Múzeum, 1944. 3-4. sz. XXII. tábla

¹³ Kelemen Lajos: *Művészettörténeti tanulmányok.* II. Bukarest, 1982. 90-93.

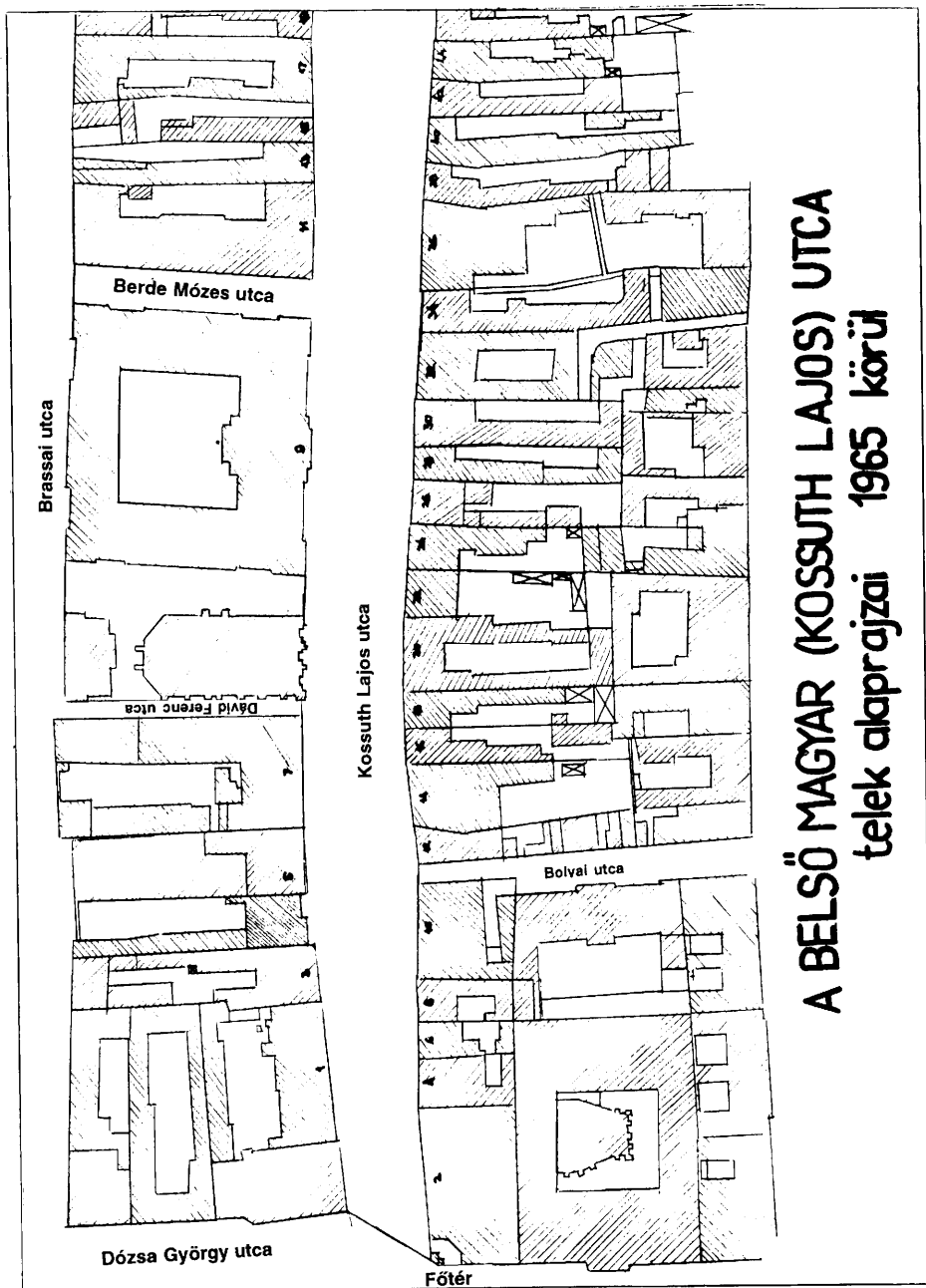
¹⁴ Vö. Ellenzék, 1899. jún. 15.

¹⁵ *A kolozsvári Unitárius Kollégium írásban és képekben.* I.h.,i.é. 67-74. A gázvezeték akkoriban a világítást szolgálta.

¹⁶ Az Unitárius Püspökség levéltárának 1813-ban lezárt XLIV. kötegében a 20. okirat volna: a Wesselényi Ház mellett lévő professori Szeglet Ház delineatioja.

¹⁷ Gál Kelemen: i.m. II. 270-271.

¹⁸ *Péterfi Dénes halála.* Ellenzék, 1925. máj. 17.

A BELSŐ MAGYAR (KOSSUTH LAJOS) UTCA
telek alaprajzai 1965 körül

BESZÁMOLÓ A MAROSSZENTGYÖRGYI UNITÁRIUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉRŐL

Mindig azon a véleményen voltam, hogy egy templomépítés vagy nagyobb javítás az egyházközség fejlődését, a gyülekezet lelkületét tükrözi; a templom története egyben az egyházközség története is.

A marosszentgyörgyi unitárius gyülekezet hívei valamennyien betelepültek, három hullámban költöztek ide: az 1920-1930-as években; az 1960-as években, amikor a Nyárád mentéről jöttek nagyon sokan. A kollektivizálás a fiatalság létbizonytalanságba való juttatását jelentette. A megélhetésért ipari központokba, azok környékére költöztek, így Marosszentgyörgyre is. A harmadik és egyben a legnagyobb hullám Marosvásárhely zártvárossá való nyilvánítás következménye.

Marosszentgyörgy a marosvásárhelyi unitárius egyházközséghez tartozott mint szórvány, később mint leányegyházközség. A marosvásárhelyi segédlelkészek - én is az voltam - állandó feladata volt a marosszentgyörgyi hívek lelki gondozása. A segédlelkészek közül Andorkó Ferenc és Kovács István, jelenleg vargyasi ill. sepsiszentkirályi lelkészek lelkigondozása hagyott mélyebb nyomokat a hívek lelkében.

A leányegyházközség gondozását 1992 januárjától végzem Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-lelkésztől kapott engedély alapján. Januárban Incze Györggyel, aki később a leányegyházközség gondnoka is lett, meglátogattuk a marosszentgyörgyi híveket. A látogatás folyamán egy bizonyos bizalmatlanságot éreztem, amit néhányan a hívek közül így fogalmaztak meg: "Minket már látogattak és azzal maradtunk." Ez a tény késztetett arra, hogy megígérjem a rendszeres, minden vasárnapi istentisztelet tartását, amit teljesítettem is.

Az első istentiszteletet 1992. január 26-án tartottuk meg a helybeli római katolikus egyházközség tanácstermében, ahonnan, 1995. október 8-án Fótisztelendő Baric Lajos plébános úr ki is csengetett. Minden istentisztelet szabad, kötetlen beszélgetéssel zárult, ezek voltak álmaink, terveink megfogalmazói és később megvalósítói.

Mindnyájan éreztük, ahhoz, hogy a gyülekezet kezdeti lendülete megmaradjon, lelkesedése ne lankadjon, valamit tenni kell. Egy templom nélküli gyülekezetben mi más lehetne a legfontosabb, ha nem a templomépítés? Ezt megelőzően próbáltunk olyan eladók lakások után érdeklődni, ami megfelelne templomnak és lakásnak, az árak azonban elijesztőek voltak. Megmaradva a templomépítés gondolata mellett, terület után érdeklődtünk. A helyi tanács vezetősége: Vizi József elnök és Simon Péter alelnök segíteni akarása munkára indított. Bíró Gábor marosvásárhelyi építész-tervező mérnök kérésünkre több templomrajzot bocsátott rendelkezésünkre, amelyek közül a felépült templom tervrajzát választottuk ki, és hagyattuk jóvá. Az említett tanácsvezetők törvényes